

Ellinor Hamsuns tragiske skjebn del I

Knut Hamsuns datter Ellinor Hamsun (1915–1987) ble lobotomert to ganger på 1950-tallet og tilbrakte de siste tredve årene av sitt liv på et pleiehjem i Danmark. I to artikler vil jeg presentere det som er kjent om hennes biografi, samt foreldrenes oppfatninger og reaksjoner på hennes personlighet og adferd.

TEKST

Kim Larsen

PUBLISERT **3. januar 2022**

EMNER

Ellinor Hamsun

lobotomering

epilepsi

Gjennom artiklene vil jeg forsøke å rekonstruere Ellinors liv og familiens reaksjon på hennes psykopatologi. I neste artikkel vil jeg redegjøre for Ellinors sykdomshistorie og lobotomiene hun undergikk, mens i denne artikkelen vil jeg fokusere på Ellinors livshistorie.

Jeg ble først oppmerksom på Ellinor Hamsun og hennes tragiske skjebne da jeg skulle skrive en bokomtale av Jesper Vaczy Kraghs bok *Det hvide snit. Psykokirurgi og dansk psykiatri 1922–1983* (2010) i et historisk tidsskrift (Larsen, 2012). I boken er det beskrevet at Ellinor Hamsun ble lobotomert to ganger, henholdsvis i 1953 og 1956, og at

hun tilbrakte de siste tredve årene av sitt liv på et pleiehjem i Danmark, hvor hun døde i 1987. Dette var helt nye opplysninger for meg, noe jeg syntes var rart i lys av den betydelige oppmerksomheten som ble viet Hamsun-forskningen. Jeg forsøkte å finne flere opplysninger om Ellinors tragiske skjebne. Det viser seg at lobotomiene så vidt er hentydet til i Thorkild Hansens verk *Prosessene mot Hamsun* (1978), hvor de kun er eufemistisk benevnt som «operasjonene». Harald S. Næss' (red.) *Knut Hamsuns brev* (1994-2000) er etter min mening den klart rikeste kilden til Ellinors liv frem til Knut Hamsuns død i 1952. Andre kilder finnes, men dette er den mest omfattende og detaljrike kilden i dag, både til Ellinors psykopatologi og familiens reaksjon på hennes adferd. Den boken som bidro til bredere oppmerksomhet om Ellinor, var erindringsboken *Så mange slags kjærlighet. Med Ellinor Hamsun i Berlin 1937-39* (2004) av den da 89-årige språkprofessoren Gerd Høst. Her ble også lobotomiene omtalt. Gerd Høst fortalte i intervjuer med pressen at hun var blitt motivert til å skrive boken etter å ha reagert på måten Ellinor ble fremstilt på i filmen *Hamsun* (Troell, 1996). Både eksistensen av et eksplisitt motiv for å skrive boken og det faktum at forfatteren ikke hadde sett Ellinor Hamsun siden 1940, for så å skrive en erindringsbok om begivenheter som ligger omtrent 60 år tilbake i tid, borger ikke for at resultatet blir historisk sannferdig. Utgivelsens kvaliteter kan det altså stilles spørsmål ved, men boken bidrar til at Ellinors skjebne blir omtalt av riksavisene, og at lobotomiene blir nevnt i denne sammenheng. Eksempler er anmeldelser av boken i Aftenposten: «Skriver bok om Ellinors triste liv» (Bjørnskau, 2004) og i Dagbladet: «Hamsuns datter ble lobotomert» (Andersen, 2004). Noen av anmeldelsene inneholdt også korte intervjuutdrag med Gerd Høst, hvor hun går langt i å mene noe om årsakene til Ellinors skjebne og i tolkninger av familien Hamsuns indre liv, noe som i lys av hennes både fragmentariske kunnskap om familien og den distanse hun har til begivenhetene, virker uheldig og lite troverdig. Ellinors skjebne blir mer kjent på grunn av Høsts bok, og med Jesper Vaczy Kraghs (2010) bok om psykokirurgi i Danmark blir hennes skjebne knyttet sammen med et av de mørkeste kapitler i psykiatriens historie. Anne Hege Simonsen nevner også Ellinor ganske utførlig i sin biografi om Marie Hamsun, *Kjærlighet og mørke* (2018). Hun henviser der til en fagartikkel av Tuft og Nakken (2017) i *Epilepsy & Behavior Case Reports*, hvor forfatterne bruker Ellinor som kasus og fremstiller at hun ble påført epilepsi av lobotomiene. Epilepsi har lenge vært kjent som en bivirkning av lobotomi (se for eksempel Kringlen, 2001, s. 57; 2007, s. 230).

«Det er imidlertid tydelig at foreldrene er samstemte om at hennes adferd ved 16-17-årsalderen var uakseptabel»

En skal lete grundig for å danne seg et bilde av Ellinor Hamsuns liv. Det finnes ingen kilder til hennes liv på pleiehjemmet på Jylland i Danmark, hvor hun ble plassert for å kunne være nær søsteren Cecilia. Hverken Cecilia Hamsun eller andre slektninger har omtalt Ellinor utførlig i disse over tredve årene. Dette til tross for at mange i Hamsun-

familien skrev erindringsbøker, både Marie Hamsun, med *Regnbuen* (1953) og *Under gullregnen* (1959), og begge Ellinors brødre, Arild Hamsun med *Om Knut Hamsun og Nørholm* (1961) og Tore Hamsun med *Efter år og dag* (1990) og *Knut Hamsun – min far* (1992). Gjennomgangen i det følgende baserer seg på en gransking av Knut Hamsuns korrespondanse så vel som andre kilder.

Ellinor Hamsuns livshistorie

BARNDOMSHJEM Ellinor Hamsun vokste opp på Nørholm, dit familien flyttet i 1918. Forfatterdatteren levde et turbulent liv, hvor hun i sin ungdom vanket blant kunstnereliten i Berlin, utviklet problemer med alkohol, og levde de siste tredve årene på et pleiehjem i Danmark. Her er hun fotografert på Nørholm i Grimstad i 1939. Foto: Nasjonalbiblioteket / Anders Beer Wilse

Ellinor var født i 1915 og var den nest yngste av Marie og Knut Hamsuns fire barn, Tore (f. 1912), Arild (f. 1914) og Cecilia (f. 1917). Hun var født på gården Skogheim i Hamarøy, men vokste opp på Nørholm, dit familien flyttet i 1918. Hun ble som 16-åring sendt på klosteskole i Krefeld i Tysland i 1931 og deretter til Belgia i 1932. Mye av materialet om Ellinor som vi skal se på, kommer fra Knut Hamsuns brev. Det er imidlertid tydelig at foreldrene er samstemte om at hennes adferd ved 16–17-årsalderen var uakseptabel.

Marie skriver til sin venninne Cecilia Aagaard i oktober 1932: «Jeg har sagt, jeg vil ikke se henne her, før hun har forandret hele sitt sætt. Hun kan være i Belgien til det blir folk av henne» (sitert i Simonsen, 2018, s. 226).

Ellinor og søsknene hadde en kosmopolitisk oppvekst som de færreste ungdommer i denne alderen var forunt på denne tiden. Ellinor oppholder seg i perioder også i Bordeaux, og i 1934 er hun og broren Arild på innestedene Nice og Juan Les Pins. Fra midten av 1930-tallet bor Ellinor i Berlin, hvor hun går på teaterskole og håper å bli filmskuespillerinne. Hun blir imidlertid involvert i en alvorlig bilulykke nyttårsaften 1935/36, brekker hoften på to steder og må ligge i gips i fem uker. I Berlin-perioden hører hun til tidens jetsett og vanker i nasjonalsosialistiske kunstnermiljøer og treffer ved en anledning selveste Hitler. Kolloen (2004) skildrer anledningen basert på Tore Hamsuns øyenvitneskildring:

I månedsskiftet januar–februar 1938 fikk Knut Hamsun en mulighet til å sette seg nærmere inn i konsekvensene av nazismens jødepolitikk. Han ankom Stettinger Bahnhof, der han ble møtt av Tore og Ellinor. De dro først til datterens leilighet. Ganske så ubesværet fortalte hun faren at hun var medlem i den eksklusive foreningen *Kameradschaft der deutschen Künstler*, som Adolf Hitler av og til gjestet. Hun hadde hilst på ham. Faren fikk neppe vite det hun lattermildt hadde fortalt til broren. Hun satt med en nytenk sigarett i munnen da Føreren kom bort til bordet hennes. Følget hennes forsøkte forgjeves å få henne til å slukke sigaretten, enhver tysker visste hvilken fanatisk røykemotstander Hitler var. Han må ha vært i usedvanlig godt humør, eller ønsket å etterlate et godt inntrykk hos Knut Hamsuns datter. Mens folk i selskapslokalet holdt pusten, slo han galant ut med hendene og sa: – Selvfølgelig skal frøken Hamsun få røyke sin sigarett. (s. 178)

Ellinor har også truffet Goebbels ved et besøk på hans landsted i mars 1936 sammen med Marie Hamsun. Goebbels noterer etter dette besøket at Ellinor og Marie «gjorde et svært godt inntrykk». Kort tid etter inviterer han Ellinor i et selskap hvor også Hitler er til stede. Goebbels kommenterer da i dagboken at hun har mange karaktertrekk fra sin far og er et «merkverdig menneskebarn» (Rem, 2014, s. 168).

«Som datter av en verdensberømt forfatter fikk hun tilgang til et jetsett-liv og utviklet eskalerende alkoholproblemer»

I dette miljøet treffer hun den 16 år eldre skilte filmmannen (han var både manusforfatter, regissør og dreiebokforfatter) Richard Schneider-Edenkoben, som sammen med 87 andre forfattere i oktober 1933 hadde underskrevet et opprop, *Gelöbnis treuester Gefolgschaft für Adolf Hitler*. Schneider-Edenkoben er fetter til konen til Hans

Frank, Hitlers senere øverstkommanderende i Polen. Ellinor gifter seg med Schneider-Edenkoben i Berlin i 1939, og hun blir da tysk statsborger. Paret er på besøk på Nørholm like før krigen. Tumyr (1996) skildrer besøket slik: «Om søndagen gikk Hamsun-familien i kirken der Ellinor hadde ved sin side den stramme tyske offiseren i sin elegante uniform – med tilhørende sorte støvler. Kirkegjengerne gjorde store øyne» (s. 329). Marie er imidlertid ikke så hypp på en gjentakelse av besøket. Hun skriver til venninnen Cecilie Aagaard 25. desember 1939: «Han ødsler, hun ødsler, de har scener og spektakkel med påfølgende forsoning ustanselig og for åpent teppe» (referert i Simonsen, 2018, s. 276). Schneider-Edenkoben på sin side fyrer av to brev til Marie Hamsun sommeren 1942. Simonsen oppsummerer brevene slik:

Richard synes det var vanskelig i flere perioder å finne sin plass i forholdet til Ellinor. Marie var liksom overalt, også når hun ikke fysisk var til stede [...] Han opplever at hun blander seg inn i ting hun ikke har noe med, og at hun indirekte beskylder ham for å ha giftet seg med Ellinor for pengenes skyld, og at Marie er sprø hvis hun tror det vil hjelpe Ellinor å bli filmskuespiller igjen. I brevene hevder han at Maries innblanding forverrer Ellinors situasjon (Simonsen, 2018, s. 278).

Ellinor siktet mot en karriere som filmskuespiller og planen var å arbeide sammen med mannen. Han hadde i perioden 1931–1939 vært involvert i produksjonen av til sammen ni filmer. Han var også involvert i ideen til Carl Boeses lystspill *Leichtes Blut*, som kom ut i 1943. Etter dette var han ikke involvert i noen filmer. Filmene hans stopper opp akkurat da Ellinor skulle begynne sin filmkarriere sammen med ham. Ellinor medvirker i to filmer: spillefilmen *Die unheimliche Wünsche* (Hilpert, 1939), hvor hun har en birolle som skuespiller, og i dokumentarfilmen *Symphonie des Nordens. Eine Dichtung in Bild und Ton über Norwegens Landschaft* (Sandmeier, 1938) (Norsk tittel: *Norge – et dikt i bilder*), som er en hyllest til norsk natur, og hvor Ellinor leser kommentarene. Ellinor og Schneider-Edenkoben bor i Berlin, men han kjøper også et småbruk i Wefelsfleth i Holstein, hvor de etter hvert bor mesteparten av tiden. Schneider-Edenkobens filmkarriere renner ut i sanden da han angivelig kommer på kant med Joseph Goebbels, som er Hitlers propagandaminister og derved «filmminister» (Moeller, 2000). Ekteskapet med Ellinor får en brå slutt, og hun blir innlagt på en institusjon i München i 1943 samtidig som Schneider-Edenkoben flykter med sin sekretær, Mariechen Steinfeldt, som han senere gifter seg med. Han blir nå også innkalt til vanlig militærtjeneste, som han da også flykter fra. Han holder seg skjult i lang tid. Ekteskapet med Ellinor er i realiteten slutt i 1943, men oppløses formelt ved en rettslig avgjørelse i 1954.

Etter ekteskapets tragiske slutt ble hun hentet hjem til Nørholm. Hun hadde siden tidlig ungdomstid hatt spiseproblemer. Jetsett-livet som ungdom brakte henne i kontakt med alkohol. Hun fikk etter hvert store alkoholproblemer, som er beskrevet som eskalerende etter bilulykken i 1935/36. Etter hjemkomsten til Nørholm i 1943 er hun innlagt på institusjoner både på Sørlandet og i Oslo. Det er stadige konflikter rundt

henne på Nørholm. Hun viste en betydelig oppfinnsomhet for å få tak i alkohol. Tiden like etter krigen var selvfølgelig vanskelig for familien, med rettssaken mot Knut Hamsun og med Marie i fengsel. Ellinor bodde på Nørholm, og det var stadige krangler med Hamsuns sønn Arild og hans kone Brit. Kontakten med psykiatriske institusjoner fortsatte.

«Til tross for at familien Hamsuns liv er godt beskrevet i ulike bøker og filmer, har Ellinors triste skjebne i stor grad blitt oversett»

Det mennesket som i sin ungdom hadde jetsettet rundt på Rivieraen og vanket i kunstnereliten i Berlin, datter av en av verdenshistoriens største forfattere, levde de neste tredve årene av sitt liv på pleiehjem i Danmark, hvor hun døde i 1987. Hun er begravet i Hamsun-familiens grav på Eide kirkegård. Hun etterlot seg en betydelig arv, og deler av denne er brukt til å vedlikeholde Nørholm.

Oppsummering

Gransking av Ellinor Hamsuns liv og skjebne krever studier av ulike og fragmenterte kilder. Til tross for at familien Hamsuns liv er godt beskrevet i ulike bøker og filmer, har Ellinors triste skjebne i stor grad blitt oversett. Ellinor fikk en kosmopolitisk oppvekst og levde flere år i Tyskland. Her søkte hun karriere som filmskuespillerinne og ble gift med en eldre filmskaper med forbindelser til miljøet rundt Hitler og nazistene.

Ellinor utviklet trolig en spiseforstyrrelse i tidlige ungdomsår. Som datter av en verdensberømt forfatter fikk hun tilgang til et jetsett-liv og utviklet eskalerende alkoholproblemer. Hun blir utsatt for en bilulykke i 1936, som satte stopper for en mulig karriere innen film. Ekteskapet tok slutt i 1943, hvoretter hun ble brakt hjem til Nørholm. I årene som følger, blir hun innlagt på flere institusjoner og tilbrakte over tredve år av sitt liv på en pleieinstitusjon i Danmark før sin død i 1987.

Teksten sto på trykk første gang i Tidsskrift for Norsk psykologforening, Vol 59, nummer 1, 2022, side 36-41

TEKST

Kim Larsen

+ Vis referanser

Andersen, U. C. (2004, 3. september). Hamsuns datter ble lobotomert. Dagbladet, Bokanmeldelse.
Bjørnskau, E. (2004, 13. oktober). Skriver bok om Ellinors triste liv. Aftenposten, Bokanmeldelse.
Hamsun, A. (1961). Om Knut Hamsun og Nørholm. Aschehoug.

- Hamsun, M. (1953). Regnbuen. Aschehoug.
- Hamsun, M. (1959). Under gullregnen. Aschehoug.
- Hamsun, T. (1990). Etter år og dag. Gyldendal.
- Hamsun, T. (1992). Knut Hamsun - min far. Gyldendal.
- Hansen, T. (1978). Prosessen mot Hamsun. Gyldendal.
- Hilpert, H. (Regissør). (1939). Die unheimliche Wünsche [Spillefilm basert på Honoré de Balzacs roman La Peau de chagrin (1831)]. Berlin: Tobis-Filmkunst.
- Høst, G. (2004). Så mange slags kjærlighet. Med Ellinor Hamsun i Berlin 1937-39. Aschehoug.
- Kolloen, I. S. (2004). Hamsun. Erobreren. Gyldendal.
- Kragh, J. V. (2010). Det hvide snit. Psykokirurgi og dansk psykiatri 1922-1983. Syddansk Universitetsforlag.
- Kringlen, E. (2001). Psykiatriens samtidshistorie. Universitetsforlaget.
- Kringlen, E. (2007). Norsk psykiatri gjennom tidene. Damm.
- Larsen, K. (2012). Det hvide snit. Psykokirurgi og dansk psykiatri 1922-1983 [Leucotomy. Psychosurgery and Danish psychiatry 1922-1983]. Scandinavian Journal of History, 37(3), 401-403.
- Moeller, F. (2000). The film minister. Goebbels and the cinema in the Third Reich. Axel Menges.
- Næss, H. S. (Red.). (1994-2000). Knut Hamsuns brev (Bd. 6). Gyldendal. Supplementsbind utgitt 2001.
- Rem, T. (2014). Knut Hamsun. Reisen til Hitler. Cappelen Damm.
- Sandmeier, J. (Regissør). (1938). Symphonie des Nordens. Eine Dichtung im Bild und Ton über Norwegens Landschaft [Norge - et dikt i billeder] [Dokumentarfilm]. Nordische Gesellschaft / Kommunenes Filmcentral.
- Simonsen, A. H. (2018). Kjærlighet og mørke. En biografi om Marie Hamsun. Res Publica.
- Troell, J. (1996). Hamsun [Film]. Dette er en to timers spillefilm med premiere i 1996. Den ble også til en serie på seks timer fordelt på seks episoder og sendt på NRK 1 i 1997.
- Tuft, M. & Nakken, K. O. (2017). Post-lobotomy epilepsy illustrated by the story of Ellinor Hamsun, the daughter of the famous Norwegian author Knut Hamsun. Epilepsy & Behavior Case Reports, 8, 87-91.
- Tumyr, A. (1996). Knut Hamsun og hans kors. En diafonisk livsvandring med Knut Hamsun. Norgesforlaget.